

Володимир Кобзар

Лише кілька епізодів

Ми знайомі 37 років. Разом навчалися. Часом разом працювали. Разом (інколи...) пили горілку (часто – з пивом, бо, як відомо, горілка без пива – вода). Як і всі студенти – багато дискутували. Багато мріяли, особливо в молодості. Втім, можливо, більшим мрійником був я, оскільки гарний шахіст Брюховецький завжди відрізнявся (і відрізняється) прагматизмом і розсудливістю, а якщо він і є мрійником, то, мабуть, непоказним, прихованим, – «так, для себе».

Тож є що згадувати, але для цього треба писати окремі мемуари. Для цієї ж книги – кілька епізодів.

Як Брюховецький хотів застосувати до мене грубу фізичну силу, або Звідки росте коріння принципу вступного тестування.

Улітку 1969 року я вступав на факультет журналістики Київського університету. Було мені тоді 22 роки, я вже мав понад два роки трудового стажу, відслужив два з половиною роки в армії, перед вступом кілька місяців працював кореспондентом у районній газеті «Вперед» Олександрівського району Кіровоградської області і, з огляду на всі ці обставини, які на той час були істотними перевагами, не особливо переймався своїми шансами на вступ.

Здається, ми писали твір, точно був іспит з історії, а також з англійської. Літературу я знав непогано, бо в ті роки читав просто «запоєм» і не для екзаменів, а для себе; з українською, особливо з культурою мови – у суржикомовному оточенні, яким була райцентрівська Олександрівка, справи були гірші, але теж не безнадійні. Історію теж якимось знав. А от з англійською справи були гірші, адже і у восьмирічній школі, і, особливо, в школі робітничої молоді, яку я закінчував, одночасно працюючи, англійська мова як предмет викладання через різні обставини була далеко не на першому місці. І справді, кому була потрібна тоді іноземна мова, коли за кордон їздили тільки вибрані номенклатурні «одиниці»?..

Тому англійська мова непокоїла мене чи не найдужче. Але, як не дивно, мені поставили п'ятірку. Особисто я думаю, що комісія (пам'ятаю, це були зовсім молоді жінки, майже дівчата) додала мені не більше одного бала. Ну, максимум – півтора, врешті – закругливши ці півтора бала в більший бік... Я думаю, що цей «закругляж» стався після того, як вони спитали, де і яку школу я закінчив. Я відповідав на це запитання, як міг (і, мабуть, саме ця моя розмовна мова потім і обурила Брюховецького), але в кожному разі молодим екзаменаторкам сподобалося принаймні те, що абітурієнт з села (насправді Олександрівка це вам не село, а ціле селище, навіть райцентр!) хоч якимось, але вміє вимовляти окремі англійські слова.... Тобто, якщо він у свої 22 роки вже вміє говорити окремі англійські слова, то що з ним буде через 10–20–50 років?!

Брюховецький відповідав слідом за мною. Я, ошасливлений, же вийшов, тому не чув його відповіді, але вірю йому на слово, що він відповідав без запинки, оскільки, за його словами, добре знав англійську, вільно читав Хемінгуея, і після моїх окремих англійських слів, на моєму тлі мав виглядати просто блискуче. Тому четвірка була для нього суцільною несподіванкою, образливою несправедливістю, яка істотно зменшувала його шанси на вступ.

Потім він розповідав, що увечері, тиняючись біля університету зі своїм смілянським дружбаном Миколою Кавуном на прізвище «Кавун» (я припускаю – мабуть, пили з горя пиво), Брюховецький показав Кавуну на мене (я десь, мабуть, також пив пиво, – але на радощах) і сказав, що ось цей (тобто, я) одержав незаслужено високу оцінку (на відміну від нього, Брюховецького). Кавун, загалом добродушна людина і реготун, як я потім переконався, щоб утішити дружбана Славка, одразу ж вирішив зарадити його горю і від щирого серця, для зменшення несправедливості і зняття емоційної напруги, запропонував тут же натовкти мені пику. Звісно, Брюховецький, як великий демократ і ліберал, хоч одночасно і член КПСС на той час, не пристав на цю непродуману пропозицію...

Як висновок до цієї історії, я припускаю, що згодом, замість примітивно застосувати до мене грубу фізичну силу і на тому заспокоїтися, ВСБ зробив глобальніші висновки. По-перше, він і надалі продовжував удосконалювати свої знання з англійської і врешті-решт опанував її до рівня вільного володіння (на відміну від мене). По-друге, через багато років, починаючи відроджувати Києво-Могилянську академію, він увів тестування як наріжний камінь відбору абітурієнтів до КМА.

Таким чином, моя, завищена в 1969 році, оцінка з англійської також вплинула на хід історії?.. А я, отже, є одним із тьмительної анонімно-підпільних засновників сучасної Києво-Могилянської академії?

Антирадянська листівка і радіостанція на «білому шумі»

Років через три, здається, вже на третьому курсі, добряче поварившись у студентському казані Київського університету й особливо факультету журналістики, який, на загальну думку, відзначався тоді в університеті найбільшою недисциплінованістю як формальною, так і ідеологічною, ми вже потоваришували настільки, що, ще трохи, і загримили б як не до тюрми (років так на три), так вилетіли б із університету, – однозначно.

На ту пору ми вже дозріли до думок про неправильність і несправедливість існуючого ладу. Було кілька хлопців. Брюховецький планував залучити ще й одну нашу однокурсницю, але вона, як це й притаманно переважній більшості Євиних дочок, відмовилася від участі, хоч цілком поділяла наші погляди.

Було вирішено на день радянської конституції, який відзначався тоді у грудні, у кількох великих вузах Києва поширити «антирадянську» як сказали б потім у суді, листівку. Зміст коротенької, десь на одному аркуші, листівки зводився до засудження існуючого ладу та «синячої» за Франком, конституції і – романтичних закликів до свободи.

Кожен мав поширити частину тиражу в якомусь одному вузі. Мені дістався художній інститут. Для початку я побував там як звичайний відвідувач, потинявся по коридорах, роздивився, де що погано лежить чи погано зачинається, і доповів, що готовий.

Але «справа» не вигоріла. На жаль? На щастя? Хтозна...

Буквально за кілька днів перед запланованою нами акцією Брюховецький вирішив порадитися з однією поважною людиною, теж, до речі, Євиною дочкою. Вона відрядила Брюховецького від цієї авантюри. Аргументи були звичні: ви цим нічого не доб'єтесь, вас все одно вичислять, ви, як мінімум, не закінчите університет, а якщо, відмовившись від цієї небезпечної затії, закінчите, то, навпаки, тоді зможете принести більше користі Україні. Я думаю, що та жінка, не набагато старша за нас, можливо, просто злякалася. Тому що, справді, КДБ напевно зуміло б вирахувати і авторів листівки, і всіх співчувальників. І навіть за пасивну участь у цій справі всіх причетних чекали б тривалі неприємності.

Не знаю як хто, а я тоді трохи жалкував. Бо і роком-двома до нас, і роком-двома пізніше в університеті з'являлися подібні листівки. Хтось же їх поширював? І ми не чули, щоб ці люди потрапили і загримили в тюрму. А може, ми про це просто не знали?.. Втім, можу про себе сказати, що коли прийшов ще інший час – час Народного руху України – я вже не вагався жодної хвилини, не питав ні в кого порад і діяв без оглядки... Але це вже інша, особиста, історія...

Наскільки я пригадую, ця можливість конкретного опору відроджувалася в наших головах і згодом. Ми навіть обговорювали ідею створення підпільної радіостанції. Звісно, ми розуміли, що таку радіостанцію швидко запеленгують, і тому розглядали варіант створення радіостанції на так званому білому шумі. Тобто, як я це розумію, це якесь невиразне, нечітке випромінювання, яке важко або зовсім не пеленгується. Хтось із знайомих технарів Брюховецького пояснив йому загальний принцип такої роботи, але також пояснив, що створення такої радіостанції – надзвичайно складна і вартісна справа, а може, й зовсім нереальна.

Кінець військової кар'єри

Після університету мене направили на роботу до сімферопольського видавництва «Таврія». Як військово зобов'язаного, лейтенанта запасу, командира мотострілецького взводу, протягом 1976–1978 років мене двічі призивали на місячну перепідготовку. Перепідготовка полягала в тому, що так званий кадрований полк (військова частина з повним набором техніки і зброї, але з мінімальною кількістю військовослужбовців), призиваючи на короткий строк так званих партизанів, в терміновому порядку, за лічені години, розгортав повністю один зі своїх батальйонів і проводив, спільно з Чорноморським флотом, навчання як одиниця морської піхоти.

Нас тренували висаджуватися на десантні кораблі в ДонУзлаві, поблизу Євпаторії; уночі відбувався перехід, вранці – висадка десанту між Феодосією і Керчю із захопленням плацдарму углиб до двадцяти кілометрів. Ну й набігалися ж ми! В армії, за два з половиною роки строкової служби, я вибігав менше, ніж за лічені дні морським піхотинцем!

Так от, продовжуючи моє військове навчання, сімферопольський військкомат надумав мене і ще одного такого лейтенанта запасника послати у Київське загальновійськове училище для підвищення кваліфікації. Через два місяці навчання я мав стати запасним начальником штабу батальйону, а другий сімферополець – командиром роти.

Прийшло тоді до Києва душ двісті з кількох військових округів європейської частини Радянського Союзу. Навчання було на повному серйозі. На жаль (чи, знову, на щастя?) я добре відчув на собі цю серйозність військової підготовки.

Успішно провчившись цілих шість днів, у неділю я отримав офіційне письмове звільнення і почвалав у центр Києва на знайому для сотень українських громадян адресу на вулиці Челюскінців (тепер Костьольна).

Як завжди, Брюховецький зустрів гостинно, ми випили по сто грамів чаю, потім ще по двісті грамів, далі – не пам'ятаю ще скільки, бо, як завжди, у перервах між чаєм ми вели тривалі інтелектуальні розмови. Після чергової чарки чаю Брюховецький, коли я вже зібрався було йти ночувати в казарму, логічно помисливши, запропонував мені лишатися, оскільки все одно вже пізно, що там робити увечері в тому училищі, можна прийти вранці свіженьким як огірочок. Не довго думаючи, ми випили ще по чарці чаю і, вморившись після інтелектуальних напружень, заснули міцним філософським сном.

Уранці, десь о сьомій, я вже був в училищі як штик, маючи вигляд майже свіжого, хіба що трохи пом'ятого, огірка.

Отут мене, і ще з десятків таких розгільдяїв, як м'яко висловилися про нас старші офіцери, чекав сюрприз. Виявляється, відсутність нашої присутності в училищі було належним чином зафіксовано, запротокольовано і пронумеровано.

Близько дев'ятої години ранку на плацу, де були вишикувані курсанти, а також ми, перепідготовщики, урочистим, добре поставленим командирським голосом, як і належить в армії, нам було оголошено анафему з відрахуванням усіх «розгільдяїв» із навчання.

З кислою фізіономією я вернувся до Брюховецького попрощатися, ми висушили до дна, на коня, залишки вчорашньої півлітри чаю і попрощалися.

Я поїхав до Сімферополя, так і не ставши начальником штабу батальйону, навіки залишившись старшим лейтенантом запасу. А Брюховецький, наскільки я знаю, пішов далі і дослужився аж до капітана. А потім і до президента НаУКМА....

Контрабандне сало

У 2002 році Брюховецький, одержавши грант Фулбрайта, перебував у США. Я мав їхати до нього на кілька днів у відрядження. В готелі «Сірій камінь», де він тоді зупинився на кілька місяців, працювала на реєстрації молода емігрантка з Києва. Її бабуся, теж киянка, яка виїхала до США ще за часів Радянського Союзу, дізнавшись про мій приїзд, замовила привезти чорного українського хліба і сала.

І хліб, і, особливо, сало, як багато інших продуктів, із карантинною метою заборонено до ввезення у США. Але Брюховецький, досвідчений конспіратор і перетинач різноманітних кордонів, дав мені таку інструкцію: хліб поклади в багаж, ніхто його не побачить, а сало заховай у кишені, на грудях, як партквиток.

Я так і зробив: пару хлібин запакував у сумку, а шматочок сала, розміром так десять на десять сантиметрів, вагою не більше кілограма, загорнув у целофан і поклав у внутрішню кишеню пальта.

Наші безпечні митники в Борисполі навіть і не намагалися щось шукати, не здогадуючись, що я, фактично, вивожу частинку стратегічного запасу України. Уявімо: якщо кожна людина, яка виїздить з України (а таких десь п'ять-шість мільйонів, включно з кримськими курортниками), прихопить із собою один кілограм сала, то це ж п'ять-шість мільйонів кілограмів сала!.. Мало того, що колись золото Полуботка таким робом назавжди вивезли, так тепер ще й контрабанда стратегічним товаром процвітає!.. Бо нафта і газ скоро закінчатся, а сало – вічне!.. Отак, засуджуючи економічну безпечність і політичну недалекоглядність нашої митниці, я благополучно прилетів в Амстердам, де мене чекала пересадка на рейс до Нью-Йорка.

Коли через дві-три години оголосили посадку на мій рейс і черга поволі почала просуватися ближче до митників, я зрозумів, що тут вам не якийсь Бориспіль. Огляд був схожий на обшук. І я подумав, що мені буде непереливки. Хоч у величезному холі аеропорту було не холодно, я спеціально не скидав пальта, – може, пронесе. Дзуськи, коли черга дійшла до мене, жінка-митник попросила зняти пальто. Я зняв. Вона попросила показати, чи є щось у кишенях пальта.

Тут уже, відверто кажучи, я похолов. Все, думаю, – таки попався, накрилася моя поїздка до Нью-Йорка. Зараз виявлять контрабандне сало і, як порушника, з ганьбою поженуть по шпалах назад до Києва... Але діватися було нікуди, і я помалу, без зайвих різких рухів, почав діставати шматочок стратегічного продукту.

Жінка, яка робила огляд, також явно напружилася. Зовні я не дуже схожий на бандита чи на терориста, але ж можна спритно замаскуватися і під виглядом безневинного українського туриста перевезти на собі казна-що. Добре, якщо це всього-навсього торба з наркотиками. А якщо бомба?.. Тривога на жіночому обличчі ще більше посилилася, коли я повністю витягнув із внутрішньої кишені пальта брусок у целофані. Я простягнув цей брусок жінці, але вона попросила мене розгорнути його самостійно.

Я приречено розгорнув пакунок. І, ще не втрачаючи останньої надії на порятунок, мобілізувавши усі свої знання англійської, чемним, догідливим голосом, трохи не кланяючись як японцеві, пояснив: «It's my breakfast!». Для тих, хто не володіє англійською як я, перекладаю, що я чистою, добірною англійською мовою сказав: «Це мій сніданок!». На цьому мої знання закінчилися, і я став чекати вироку. Наприклад, мені могли прямо сказати: це заборонений для провезення продукт. Або: який сніданок, коли вже обід кінчається?.. Або спитати: що це за країна, де снідають кілограмами сала?.. В кожному разі, щось та можна було сказати.

Але все обійшлося – очевидно, жінка-митник сама була рада, що це якась там екзотична їжа з екзотичної країни, але в жодному разі не вибухівка, – і вона втратила до мене будь-який професійний інтерес. А про мої почуття годі й говорити: шлях до США був відкритий!.. Через десять годин наш літак приземлився в американському аеропорту, там взагалі не було ніякого огляду, і таким чином контрабанда потрапила у США.

Потім Брюховецький твердив, що я неточно зрозумів його контрабандну інструкцію, що, мовляв, і сало треба було везти в багажі, а вже тільки в Америці перекласти його, як партквиток, у кишеню, але то вже були дрібні деталі, які не затьмарили моєї радості від успішного перельоту і, особливо, переданих мені потім вдячних слів бабусі-киянки, якій через багато років знову закортіло відчутти смак українського.